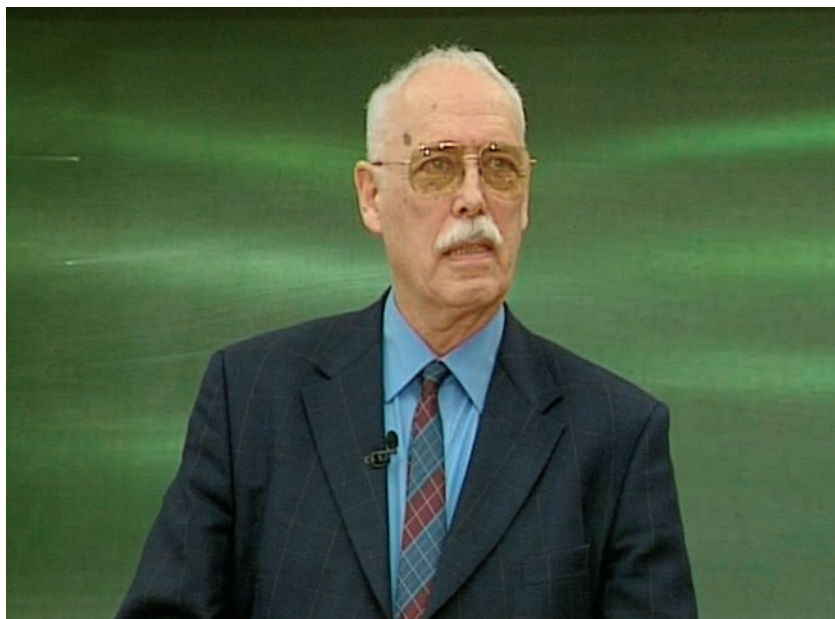

RÓNA-TAS ANDRÁS

Nép és nyelv: a magyarság kialakulása

*Róna-Tas András
nyelvész
az MTA rendes tagja*

1931-ben született Budapesten. 1955-ben végzett az ELTE BTK néprajz–orientalisztika szakán. 1964-ben a nyelvtudomány kandidátusa, 1971-ben akadémiai doktora lett; 1990-től az MTA levelező, majd 1995-től rendes tagja.

Pályáját az ELTE oktatójaként kezdte. 1961–1968 között az OSZK Központi Katalógus osztályának vezetője volt. 1968-tól a szegedi József Attila Tudományegyetemen tanított, 1974-től egyetemi tanár, 1984-től az Altajisztikai tanszék vezetője. 1990–1992 között az egyetem rektora. 2002 óta professor emeritus.

Többször tett tanulmányutat és vezetett kutatást Mongóliában és a Volga-vidéken. Kutatásai kezdettől fogva a magyar nép, a magyar népi kultúra keleti kapcsolataira irányultak. Több monográfiát tett közzé a csuvas nyelvről, melynek őse kapcsolatban volt a magyar nyelvvel a honfoglalás előtt. Vendégprofesszorként tanított és kutatott számos külföldi egyetemen (Bécs, Bonn, Bloomington stb.).

A Societas Uralo-Altaica Társaság alelnöke, a helsinki Finnugor Társaság tiszteletbeli, az ankarai Török Nyelvtudományi Társaság levelező tagja, a Csuvas Nemzeti Akadémia tiszteletbeli tagja.

1235 telén Juliánusz barát eljutott a volgai bulgárok fővárosába. Itt találkozott egy asszonnyal, akitől megtudta, hogy kétnapi járóföldre megtalálja azokat a magyarokat, akiket keres. Kik voltak ezek a magyarok? Léteztek-e egyáltalán? Milyen alapon nevezhetjük őket magyaroknak?

Az előadás bemutatja azokat a forrásokat, melyek alapján a tudományos kutatás a magyar nép és a magyar nyelv eredetét, honfoglalás előtti történetét vizsgálja. Olyan kérdésekre kaphatunk választ például, hogy mi a nép és a nyelv történeti viszonya, vagy hogy mi volt a magyarok neve saját maguk számára és a többi nép között. És végül, de nem utolsósorban kiderül az is, hogy az Európai Unióban közlekedő magyar autók H betűje tulajdonképpen középkori francia papok találmánya.

Magyarok a Volga–Káma vidékén?

1235 telén Juliánusz barát eljutott a volgai bulgárok fővárosába. Itt találkozott egy magyar asszonnyal, akitől megtudta, hogy kétnapi járóföldre megtalálja azokat a magyarokat, akiket keresett. Rikkardusz fráter szűkszávú

Gerhardus és Juliánus barát.
Antal Károly szobra, 1937

feljegyzése így folytatódik: „Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett.” Kik voltak ezek a magyarok? Léteztek-e egyáltalán? Milyen alapon nevezhetjük őket magyaroknak? Milyen nyelven beszéltek? **Rikkardusz** jelentésének hitelességét többen kétségbe vonták.

A Volga és a Káma összefolyásánál van egy falu, amelynek a neve Bolsije Tigani.

Ennek a határában, az 1960-as években tatár régészek olyan sírokat tártak fel, amelyek a kilencedik század végére, vagyis nagyjából a honfoglalás idejére voltak keltezhetőek. Az ezekben a sírokból található temetkezési szokások olyan kétségtelen párhuzamokat mutatnak a Kárpát-medence magyar honfoglalás kori sírjaival, amilyen például a részleges lovas temetkezés. Ezért a szakemberek nagy része nem kételkedett benne, hogy ezekben is magyarok nyugszanak. Csak hát a sírokból nyugvók nem beszélnek. A kételkedők száma csökkent, de még mindig maradtak.

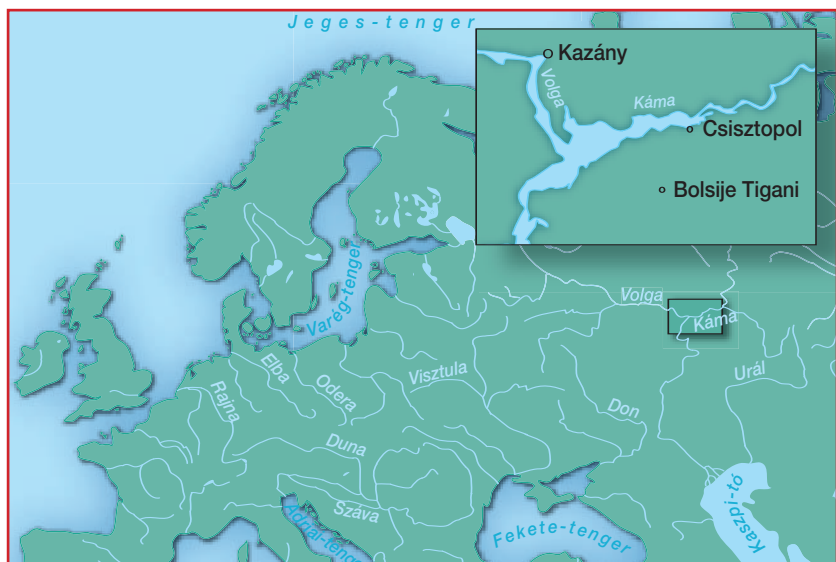
Azután 1983-ban egy tatár kutató új sírfeliratokat fedezett fel a korábban zárt területnek minősülő, a Káma partján fekvő Csisztopol temetőjében. A felfedezés nagy port vert fel, a következő években tatár és magyar kutatók is megfordultak a temetőben, mert az egyik kövön váratlan felfedezést tettek. Tatár kollegáink a sírkő fényképét elküldték Magyarországra, ahol 1986-ban előbb magyarul, majd angolul is közzétették a feliratot. Az arab írásos sírfeliraton ugyanis minden kétséget kizáróan olvasható volt az elhunyt apjának neve: Madzsar.

Mikor a következő évben magam is Csisztopolba utaztam, a követ alig találtuk meg, a gaz benőtte, és ketté volt törve. De a kérdéses hely olvasata egyértelmű volt. A felirat egy 1311-ben elhunyt személynek állított emléket, az elhunyt nagyapja talán találkozhatott **Juliánusszal**.

A csisztopoli temető a Káma partján van, de tudjuk, hogy a helyiek nyelvén a Kámát is Etilnek nevezik. S a temetőtől nem messze van az a bizonyos Bolsije Tigani nevű falu. Vagyis írott forrás, felirat és régészeti emlék együttesen bizonyítja, hogy a keleti magyarok egy csoportja élt a Volga-Káma vidékén.

A csisztopoli sírfelirat

Juliánusz útja

Mégis, mielőtt túl messzire ragadna a lelkesedés, nézzük meg egy kicsit közelebbről: ki is volt ez az 1311-ben elhunyt személy?

Az első dolog, amit rögzítenünk kell, hogy az elhunyt iszlám vallású volt. Az arab és török keverék nyelven írt sírfelirat egy Korán-idézettel kezdődik, majd dicsérettel emlékezik meg az elhunyt tulajdonságairól. Elmondja, hogy az elhunyt tudósokat nevelt, a jámborokat szerette, mosékat, vagyis muszlim templomokat építtetett, s jótéteményeket gyakorolt. Iszmailnak hívták, s Madzsar Radzsab fia volt. A *radzsab* muszlim hónapnév, az elhunyt apját erről a hónapról és nemzetségéről, a madzsarról nevezték el. Vagyis az elhunytnek már az apja is muszlim volt.

Mond-e valamit ez a lelet a magyar nép és a magyar nyelv kialakulásáról? Egyáltalában: biztos, hogy a magyar nyelv és a magyar nép története ugyanaz a történet? Jó lesz mindjárt az elején tisztázni néhány fogalmat.

Miről beszélünk?

A viták oka többnyire a fogalmak pontatlan használata. Ezért mindjárt az elején négy dolgot el kell választanunk egymástól: a nyelvet, a népet, a biológiai csoportot (populációt) és a nevet. Ez a négy dolog összefügg, de nem azonos, s a legtöbb homály abból adódik, hogy összemossák, nem választják el élesen őket.

Nyilvánvalóan van magyar nyelv, van magyar nép, van magyar népesség, biológiai populáció és van a magyaroknak neve; ezek története – bár nyilván összefügg – nem vagy nem szükségszerűen azonos.

A nép definíciója

Vizsgáljuk meg először, hogy mi a viszonya a nyelvnek és a népnek. Ehhez nézzük meg közelebbről, hogyan is használjuk *nép* szavunkat.

Ha a magyar *nép* szó jelentését vizsgáljuk, azonnal világossá válik, hogy ezt a szót különböző jelentésben használjuk a következő szövegösszefüggésekben:

Rikkardusz, Riccardus:

domonkos rendi szerzetes, aki megírta a Juliánusz első útjáról szóló jelentést. A jelentést a Vatikánban őrzik, több másolat készült róla.

Juliánusz, Julianus:

domonkos rendi szerzetes, akit az egyház és IV. Béla (1235–1270) küldött három másik társával a keleti magyarok felkutatására. Juliánuszek Bulgárián keresztül Konstantinápolyba utaztak, onnan a Fekete-tenger északi partvidékén eljutottak az alánokhoz. Innen két domonkos testvér visszautazott Magyarországra, Juliánusz és Gerhardus tovább utazott. Útközben azonban Gerhardus megbetegedett és meghalt. Egyedül Juliánusz jutott el a Volgai Bulgár Birodalomba, ahol találkozott a magyarokkal. A közeledő mongol támadás hírére hazasietett, és tájékoztatta Béla királyt és egyházi előljáróit. Első útjának beszámolóját rendtársa, Rikkardusz testvér latin nyelvű jelentéséből ismerjük.

1. Az 1998. évi népszámlálás eredményeit közzétették.
2. A népi írók jelentős szerepet játszottak a 20. századi magyar irodalomban.
3. A tatárjárás után hazánk több vidéke elnéptelenedett.
4. A 9–10. században egy újabb népvándorlási hullám rázta meg az európai rendet.
5. A politikusok népszerűsége zuhant az utóbbi időben.
6. A néprajz a magyar paraszti kultúra feltárásával foglalkozik.

Csodaszarvas ábrázolás. Iniciálé a Képes Krónikából, 14. század

Úgy gondolom, minden további nélkül belátható, hogy a fenti hat mondatban a *nép* szó, illetve annak képzett és összetett alakjai mást és mást jelölnek. Azok számára, akiknek ez nem világos, javasolható, hogy mindegyik mondatba a *nép* szó helyébe helyezzék a *magyar* vagy a *magyarság* szót, vagy kíséreljék meg e hat mondatot bármely idegen nyelvre lefordítani.

Ha tehát előadásunkban a magyar nép kialakulásáról és korai történetéről beszélünk, meg kell határoznunk, hogy a *nép* szót milyen értelemben használjuk.

Vizsgáljuk meg, hogy elfogadható-e az alábbi meghatározás: *népnek* (vagy idegen szóval *ethnosznak*) azt a történetileg kialakult embercsoportot nevezük, amelynek közös a kulturális jelrendszere, amely tudatosan megkülönbözteti magát más népektől, s amelynek saját, tartós önelnevezése van. Ebben a meghatározásban a „közös kulturális jelrendszer” a kényes pont. Miért nem a közös nyelv? Azért, mert a közös kulturális jelrendszer tágabb rendszer, a közös nyelv ennek csak egyik, bár legfontosabb része.

Nép és nyelv viszonya

Azt, hogy a közös kulturális jelrendszer több is, kevesebb is, mint a közös nyelv, talán néhány példa segítségével könnyebb lesz belátni. Ha a közös nyelv tenné a közös népet, akkor azonos nép lenne az angol, az amerikai és az ausztrál, vagy a dél-amerikaiak többsége és a spanyolok. Bár azonos nyelvet beszélnek a németek, az osztrákok és a svájciak egy része, mégsem egy nép. A közös nyelv tehát jellemezheti, de nem mindig jellemzi a közös népet.

Ugyanakkor különböző nyelveket beszélők tartozhatnak azonos néphez. Ennek több alosztása is van. Az egyik, amikor egy nép nyelvet vált. Ilyen például a francia nép, amely eredetileg egy kelta (gall) és egy germán (frank) nyelvet beszélő csoportból alakult ki, de ma egy neolatin nyelvet, tehát az egykori római gyarmatosítók nyelvét beszéli. A neolatin francia nyelvre való áttérés fontos változás volt, de ebben a római katonák és kolónusok szám szerint jelentéktelen szerepet játszottak, míg kulturálisan és nyelvileg meghatározó volt befolyásuk. Közismert, hogy a legsűrűbben romanizált területeken sem volt nagyobb a rómaiak létszáma, mint az összlakosság 10–20 százaléka. A vékony vezető réteg meghatározóvá vált kulturálisan és nyelvileg, de a nép maga csak lassan és másként változott, azonosságtudata megmaradt. Ugyanakkor a *frank* népnév egy idő után a szabadok megjelölésévé vált. A mai francia nyelvben a *franc*

Nagy Károlyt ábrázoló miniatúra, 14. század

vagy *franche* jelentése 'szabad'; *de pure et franche volunté*: 'teljesen szabad akaratából'. Az angolban *frank* 'szabad, becsületes'.

Ezzel ellenkező folyamat zajlott le a Balkánon. A török nyelvet beszélő bulgár vezető réteg uralkodó helyzetét meg tudta őrizni a hetedik század végétől a kilencedik század végéig. Azután a helyi szláv lakosság asszimilálta a török vezető réteget, s elenyészett nyelvük is. A szláv népnév, vagyis a *szláv*, a *szklavusz* pedig a szolga szinonimájává vált. Ezzel egy időben a bulgár népnév egy törökül beszélő nép nevéből egy szlávul beszélő nép neve lett.

Látjuk tehát, hogy a nyelv, a nép, sőt a népnév sorsa is eltérő lehet egy-egy meghatározott esetben. Nyugaton a legfontosabb népnév, a *frank* a szabad ember megjelölésévé vált, míg Európa keleti részén a leggyakoribb népnév, a *szláv* a rabszolga általános neve lett (vö. angol Slav, slave). Míg a francia modellben a nép nyelvet váltott, de etnikumát megőrizte, addig a bulgár modellben a vezető réteg nyelvet váltott, és etnikuma eltűnt, a többségi szláv lakosság megőrizte nyelvét, de nevet váltott.

A Franciaországból a tizedik században a Rajna folyót kelet felé átlépő zsidóság elhagyta régebbi héber nyelvét és felvett egy, a Rajna vidékén ekkor beszélt német nyelvjárást. Ez a jiddis nyelv több héber elemet megőrzött és később szláv elemekkel bővült, de a nép megmaradt, noha a nyelve megváltozott.

Mi biztosította ezeknél a népeknél, hogy az etnikum, s ami különösen fontos, az etnikai tudat megmaradt a nyelvcseré ellenére? Az, hogy a kulturális jelrendszer tágabb. A kultúrát felfoghatjuk úgy is, mint jeleket és azok használatának rendszerét. Mind a franciák, mind a jiddis nyelvet felvett **askenázi zsidók** esetében a tágabb jelrendszer, a kultúra, a vallás és a szokások, a jelek közös használata, továbbá a megőrzött népi azonosságtudat, ha úgy tetszik, „áttemelte” a népet a nyelvcseré választóvonalán. Döntő szerepet játszott a közösség „mi”-tudata, az, hogy függetlenül a nyelvtől, a közösség azonosnak tartotta magát korábbi elődeivel.

A nyelvváltás kétnyelvűségen keresztül, hosszabb idő alatt következik be. A magyarországi kunok a 13. században települtek be, de a 17. századig nyomai vannak, hogy egyre kisebb csoportok ugyan, de beszélték Magyarországon a magyar mellett a török eredetű kun nyelvet.

A nyelvváltó modellek mellett léteznek nyelvörző modellek is. Ilyen például az angolszász modell. A Brit-szigeteket elfoglaló angolszászok asszimilálták a helyi kelta–brit őslakosságot és nyelvét, majd Hódító Vilmos megszállóinak franciáit, s azok nyelvét is. Velük gazdagodva maradt meg nyelvük angolnak. Megőrizték szász nevüket is, az „angol”-t, mely egykori szálláshelyük, Jütland (ma Schleswig-Holstein) régi nevéből, az Angel-ből ('sarok') származik. A dél-afrikai búrok hosszú ideig megőrizték németalföldi nyelvüket, s nevük, a „búr” a német Bauer ('paraszt') nyelvjárási alakja. Egyébként ugyanez az eredete a magyar *pór* szavunknak.

S ilyen nyelvörző a magyar modell is. Mint látni fogjuk, a magyarság a honfoglalás előtti vándorlásai során megőrizte nyelvét és nevét, de magába fogadta, asszimilálta a hozzá csatlakozó iráni, török és szláv népeket.

Zsidók a Felső-Rajna vidékéről, a 16. század végén

Askenázi zsidóság:

zsidó népcsoport, amely a gall–római területről átvonult a Rajnán. A Rajna vidékén hosszabb ideig tartózkodtak a tizedik században. Itt nyelvet váltottak és felvettek egy Rajna-vidéki német nyelvjárást. Ezt hívják jiddisnek. Több csoportjuk tovább vonult keletre. Kelet-Európa zsidósága nagyrészt askenázi eredetű. Másik csoportjuk, a szefárd a 15. század végén indult el kelet felé Spanyolországból.

Nagy Károly, festmény az 1600-as évekből

A nép és a nyelv eredete

Mindezek alapján következik, hogy a nép eredete nem szükségszerűen azonos a nyelv eredetével. Hogy még világosabban fogalmazzak: a magyar nép eredete nem szükségszerűen azonos a magyar nyelv eredetével. A kettő összefügg, de hogy miként – éppen ez az, amit vizsgálni kell.

Nyelv és történelem

Előbb azonban még meg kell különböztetnünk a nyelvcserét a nyelvi érintkezés eredményétől. Minden nyelvre igaz, hogy egy másik nyelv hatása alá kerülve annak elemeivel, elsősorban szóképzési elemeivel, de más hangtani, nyelvtani elemeivel is gazdagodik; átalakul ugyan, de nem szűnik meg. Az egyik, az eredeti nyelv helyébe nem lép a másik.

Minden nyelvben vannak jövevényszavak, kölcsönzések, vagy pontosabb kifejezéssel nyelvi másolatok. A másolt elem ugyanis az eredetiben is megmarad, míg a kölcsönzés azt a képzetet kelti, mintha a kölcsönadótól úgy kerülne valami a kölcsönvevőhöz, hogy a kölcsönadónál nem maradna ott. A nyelvi kölcsönzés, másolás származhat egy uralkodó, magas presztízsű nyelvi formából, származhat egy alacsony presztízsű, például leigázott nép nyelvéből, és végül származhat szomszédos nyelvből, amelynek szavait a szükség, a kereskedelem, az érintkezés okán veszik át.

A magyar nyelv több ezer éves története alatt számos nyelvvel érintkezett, az indoeurópai, különösen az iráni, majd a török, a szláv, a német és más nyelvek gazdagították, de átalakulva is megmaradt magyar nyelvnek. Ki gondolná ma, hogy *asszony* szavunk iráni, pontosabban alán (magyar nevükön jász), *úr* szavunk török, *szolga* szavunk szláv, *sógor* szavunk német és *király* szavunk szláv közvetítésű germán – éppen Nagy Károly nevéből származik (ahogy egyébként a német *Kaiser* ('császár') meg Caesar nevéből). A nyelvi kölcsönzés, másolás általában történeti érintkezésre utal. Ugyanakkor bár biztosan voltak a magyaroknak alán, vagyis jász asszonyaik, török uraik, szláv szolgálk és német sógoraik, a magyar nyelv nem vált sem alánná, sem törökké, sem szlávvá, sem németté, megmaradt, ami volt, megmaradt magyarnak.

asszony	alán (jász)
úr	török
szolga	szláv
sógor	német
király	szláv ← német

Rokonság

Végül a fogalmak tisztázása érdekében szólnunk kell a rokonságról. „Rokon” szavunkat három különböző értelemben használjuk a magyar nyelvben. Az egyik szerint rokonok azok, akiknek közös őse van. Ezt a fajta rokonságot vérségi vagy genetikus rokonságnak is nevezik. A második használata e szónak a házasság révén szerzett rokonság. A sógorom is rokonom, de nincs közös ősünk.

Végül átvitt értelemben rokonnak nevezzük azt is, ami csak hasonlít. Beszélhetünk lelki rokonságról, rokon gondolkodású emberekről, de rokon tájakról, rokon arckifejezésekről is. A nyelvrokonság esetében is sokszor keverednek ezek a szóhasználatok.

A tudomány abban az esetben beszél nyelvrokonságról, ha két vagy több nyelv egy közös ősi nyelvre vezethető vissza. Ez a nyelv alapvető rendszerére, nyelvtanára és legfontosabb szavaira, nyelvtani eszközeire vonatkozik, de természetesen nem minden elemére. Hogy két nyelvben hasonló jelenségek, szavak stb. vannak, az semmit nem mond a nyelvek rokonságáról. Ahhoz, hogy ennek történeti bizonyító ereje legyen, szabályos megfelelésnek kell fennállnia. Szabályos megfelelésnek és nem hasonlóságnak.

A német *fünf*, az olasz *cinque*, az orosz *pjaty* ('öt') hangtörténeti szempontból szabályosan megfelelnek egymásnak, holott nem is hasonlítanak. Mindezek a szavak egy közös ősi indoeurópai **penkve* alakra mennek vissza, abból szabályosan levezethetők. Ugyanez az indoeurópai szó van meg a magyar *péntek* és *püünkösd* szavunkban. S ha valaki azt mondja, hogy mindez egy *petákot* sem ér, arra azt válaszolom, hogy a *peták* egy régi öt krajcáros magyar pénz neve volt, és ez is ugyanarra az 'öt' jelentésű szóra megy vissza. Mégis, a német, az olasz és az orosz szó, együtt az indiai *pancsa* szóval rokon szavak, míg a magyar *péntek* és *peták* szláv, a *püünkösd* görög eredetű, az utóbbit a magyarban valószínűleg olasz papok honosították meg. A nyelv-rokonítás tehát nem felületes hasonlóságokon, hanem éppen hogy szabályos különbségeken alapszik.

A magyar nyelv finnugor eredete nem jelent mást, mint hogy alapvető szavai, nyelvtani rendszere ugyanolyan szabályszerű megfeleléseket mutat a többi **finnugor nyelvek**ével, mint ahogy az indoeurópai nyelvek egymás között. Elegendő, ha a sok száz ősi magyar szóból egy sorozatot említek: *fej, agy, velő, haj, homlok, szem, orr, fül, száj, arc* (*orca* < *orr-sza* < *orr-száj*), *ajak, fog, nyelv, ín, áll, torok, mell, szív*. Ősi finnugor eredetűek a magyar nyelv ragjai. Csak ismét példaképpen: a hol? kérdésre felelő szavakban (*Pesten, vízen*) s az azonos eredetű időjelölő (*télen*) finnugor eredetű, a vogulban *viten* ('vizen') és a zürjénben *telin* ('télen').

Ma divat kétségbe vonni a magyar nyelv finnugor eredetét. Nézzük hát meg a *Himnusz* szövegét!

HIMNUSZ

A magyar nép zivataros századaiból

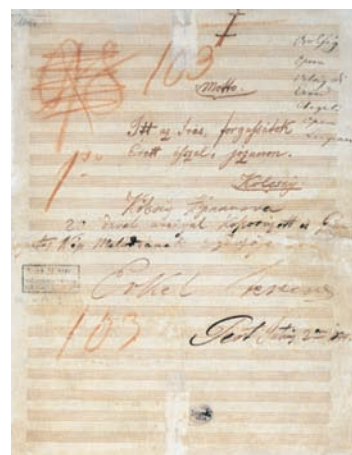
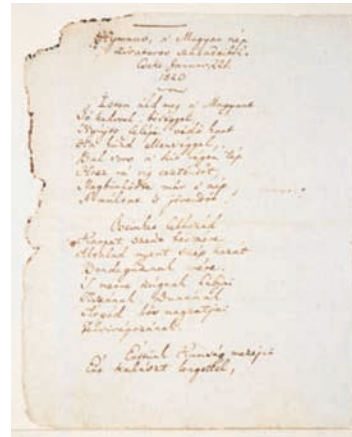
Isten, áldd meg a magyart
 Jó kedvvel, **bő**séggel,
 Nyújts feléje védő **kart**,
 Ha küzd ellenséggel;
 Bal **sors** akit régen tép,
 Hozz rá **víg** esztendőt,
 Meg**bün**hődte már e nép
 A multat s jövendőt!

30 szó: ebből 24 finnugor–magyar, 3 török (*bő, kar, bűn*), 1 iráni (*Isten*), 1 latin (*sors*), 1 ismeretlen (*víg*).

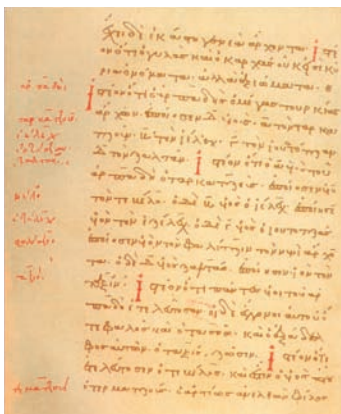
Ha nagyobb szöveget vizsgálunk, akkor például Petőfi összes verseiben

Finnugor nyelvcsalád:

a finnugor nyelvcsaládhoz azok a nyelvek tartoznak, amelyek egy közös ősi nyelvre mennek vissza. A mai tudomány használja az uráli elnevezést is, ez a finnugor és a szamojéd nyelvek ősi közössége. A magyar nyelv a finnugor nyelvcsalád ugor ágához tartozik. Legközelebbi nyelv-rokonaink a vogulok és osztjácok, önelnevezésük szerint a manysik és hantik.

A Himnusz kézírata és kottája

Biborbanszületett Konstantin írása

a szavak több mint 90 százaléka finnugor–magyar eredetű, míg a maradék török, szláv, latin, német, olasz és iráni. Egyébként Petőfi költészetének magyar voltát, sem nyelvét, sem a magyar kultúrához való kötődését nem befolyásolta az, hogy mind apja, mind anyja szlovák eredetű volt.

Honnan vesszük, amit mondunk?

Milyen forrásaink vannak, amelyek segítségével a magyarság kialakulását és korai, honfoglalás előtti történetét rekonstruálni tudjuk? Hat ilyen forráscsoportot vehetünk igénybe. Vannak írásos forrásaink, felhasználhatjuk a nyelvészet, a régészet, a néprajz, a biológia adatait, és vannak úgynevezett közvetett forrásaink.

Ibn Hajjan arab írásos szövege. Kézirat Marokkó királyának magánkönyvtárából

Írásos források

Írásos forrásainkat két csoportra oszthatjuk. Közvetlenül említik a honfoglalás előtti magyarokat a görög–bizánci, az arab–perzsa, a latin és a szláv források. Ezekből nemcsak a magyarokról, hanem a magyarokkal a honfoglalás előtt kapcsolatban álló népek történetéről is szerezhetünk ismereteket.

Azután vannak közvetett írásos források, amelyekben a magyarokról ugyan nem esik szó, de szó van olyan népekről, amelyek a magyarokkal kapcsolatban álltak korai történelmünk folyamán. Ilyenek a fentiekén kívül a szír, a grúz, az örmény, a török, a tibeti, a kínai, a mongol és a héber nyelven írt források.

Nyelvi források

A nyelvészet sokoldalú segítségéről már szóltunk annak kapcsán, hogy az idegen népekkel való érintkezés nyomot hagy a nyelvben. De más módon is segíthet a nyelv története. A nyelv rögzíti a természeti környezetet. *Tölgy* szavunk ugyanúgy alán eredetű, mint *asszony* szavunk. Csak ott vehettük

A tölgy elterjedése és az alánok. Mivel a tölgy szavunk minden valószínűség szerint alán eredetű, az átvétel helye csak a Fekete-tenger északkeleti partja lehetett

át, ahol a tölgyfa honos volt, és ahol ugyanakkor az alánok is jelen voltak. Ez pedig a Kaukázustól északra elterülő vidék, a Kubán folyó környéke. Ez az életföldrajzi módszer sokat segíthet a magyar nyelvet beszélők vándorlási útvonalának pontosabb meghatározásában.

Régészeti források

A régészet egy nép földbe került és ránk maradt tárgyi hagyatékát rendezi. A temetkezési szokások utalhatnak a nép hiedelem- és szokásvilágára is. Ma már természettudományos módszerekkel igen pontosan lehet meghatározni egy-egy leletegyüttes idejét. Ugyanakkor nem mindig egyszerű egy sírban, egy temetőben vagy egy temetőegyüttesben megjelenő régészeti kultúra és az eltemetett nép azonosítása. A temetkezési szokások divatja sokszor másként terjed, mint a nép mozgása. A Kárpát-medencei és a Volga–Káma vidéki magyar sírokat többek között a részleges lovastemetkezés szokása köti össze.

Honfoglalás kori részleges lovastemetkezés

Néprajzi források

A néprajz inkább analógiákkal segítheti a kutatást. Azt, hogy milyen volt a nomád életforma a honfoglalás előtti magyarságnál, a közelmúlt vagy akár a mai nomád népek néprajzának kutatásával is meg lehet közelíteni. Az ősi magyar sámánról is sokat tudhatunk meg, ha vizsgáljuk a dél-szibériai sámánok mindennapjait.

Biológiai források

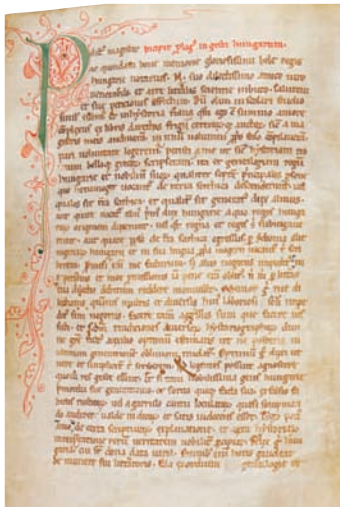
Meg kell említeni, hogy az eredetkutatásban egyre nagyobb szerepet kap a biológia. Régebben az emberi csontváz tipológiája segítette a kutatást, a koponyák alakja, arányai adtak valami fogódzót. Ma már a modern genetikáé a főszerep. Erről Raskó István fog beszélni a következő előadásban. Én itt csak annyit jegyzek meg, hogy a biológiai értelemben vett embercsoport története nem azonos sem az általa beszélt nyelv, sem a közös kulturális jelrendszer történetével. Kitűnő, bár modern példa erre Amerika. Egy ötödik generációs amerikai nyelvből nem lehet megállapítani, hogy ősei Afrikából, Európából, Dél-Amerikából származnak vagy indiánok voltak. Azt pedig végleg nem, hogy melyik őse honnan jött.

Közvetett források

Beszélnünk kell az úgynevezett közvetett forrásokról is. Ilyen például a Juliánusz barát útjáról szóló feljegyzés. Mint láttuk, Juliánusz a tatárjárás előtt, 1235 telén találkozott a volgai magyarokkal, akiket később a tatárjárás teljesen szétszórt és megsemmisített. A volgai magyarokra vonatkozó különböző források azonban igen fontos tanúi korábbi koroknak is, s mint ilyenek, közvetve sok érdekes felvilágosítást adhatnak a korai magyarságra vonatkozóan.

Evenki sámán

A Gesta Hungarorum első oldala,
1200 körül

Jusztinianosz:

bizánci császár, uralkodott
527–565 között.

Mint látjuk, a források igen sokrétűek. Használatukban két alapelvet kell követni. Először is, hogy minden forrást eredetiben kell ismerni. Másodszor, minden forrást kritikusan kell vizsgálni; a forráskritika a kutatás legfontosabb segítője. A kritikusan vizsgált forrásokat azután össze kell vetni egymással. Ebből rajzolódik ki előadásunk tulajdonképpeni tárgya.

A honfoglaló magyarság kialakulása

A magyar nép és kialakulása

Mindenekelőtt újra fel kell tennünk a kérdést: minek is keressük a kialakulását? Természetesen a magyar népet. Félretehetjük tehát egyelőre a magyar nyelv kialakulását, és megvizsgálhatjuk azt a kérdést, hogy mi jellemezte a magyarságot nyelven kívül még a korai középkorban. Térjünk vissza az előadás elején adott meghatározáshoz: népnek (*ethnosznak*) azt a történetileg kialakult embercsoportot nevezzük, amelynek közös a kulturális jelrendszere, amely tudatosan megkülönbözteti magát más népektől, s amelynek saját, tartós önelnevezése van.

Etnikai tudat

Azt, hogy egy nép tudatosan megkülönbözteti magát más népektől, etnikai tudatnak nevezzük. Ez az etnikai tudat a történelem egyik legsajátosabb képződménye. Ennek jellege is változik, de nem a mai tudomány találmánya.

558–559 telén **Jusztinianosz** bizánci császár egy török törzs fejedelméhez fordult, hogy – nem kis pénzbeli juttatás fejében – verjen le egy másik törzset, és lehetőleg teljesen irtsa ki őket. A török uralkodó válasza fennmaradt görög fordításban. A török fejedelem ugyan igen kíváncsnak tartotta a bizánciakkal való kapcsolatot, de mégis azt felelte, hogy rokonait, az azonos néphez tartozó kutrigrúkat istentelenség és nagyon illetlen dolog volna kiirtani, mert „azok velünk azonos néphez tartoznak, velünk közös nyelvet beszélnek, lakásaik, ruházatuk és életmódjuk hasonló a miénkhez és azonos a leszármazásuk is, noha más fejedelmeknek engedelmességek”. Majd sietett hozzátenni: „A kutrigrúok lovait azonban kétségtelenül elvesszük a magunk számára, hogy ne legyen alkalmuk azokon nyargalva tovább ártani a rómaiaknak.”

Látjuk tehát, hogy a hatodik századi gondolkodás szerint az tartozott azonos néphez, akivel közös volt a nyelv, hasonló a lakás, a ruházat és az életmód, vagyis a kultúra, s közös volt a leszármazás; és ez még akkor is azonos néphez való tartozást jelentett, ha más fejedelem alatt éltek. Ezekkel a néprokonokkal szemben más szabályok voltak érvényesek, kiirtani tilos volt őket, bár lovaikat a jó cél érdekében el lehetett kötni. Megjegyezném még, hogy a hatodik század közepén a magyarok éppen ezekkel a török népekkel álltak közeli kapcsolatban. Népi öntudatuk nagyjából ugyanilyen lehetett.

Közös ős

A közös őstől való leszármazás tudata természetesen a középkorban nem jelentett valódi biológiai őstől való közös leszármazást. A középkor keresztény népei és uralkodói a bibliai ősökig vezették vissza családfájukat, Jáfetig és Noéig, de ugyanakkor Vergilius hatására Aeneasig is. A honfoglalás után háromszáz évvel a mi **Anonymus**unknál olvashatjuk, hogy a trójai történet adta meg a lökést számára, hogy megírja a magyarok viselt dolgait, s ebben arról szóljon, hogy a magyarok ősükről, Jáfet fiától, Magógtól nyerték nevüket.

Persze tudjuk, hogy a Bibliában szó sincs Jáfet Magóg nevű fiáról. Ezékiel könyvében és a Jelenések könyvében Gógnak és Magógnak a szerepe teljesen más. De a középkorban ez volt a gyakorlat. Hódító Vilmosról egyik udvari történetírója szintén megírta, hogy Jáfet fiára, Magóra vezette vissza családfáját. Ezt egy szigetországbeli krónikás azzal tromfolta, hogy Britanniát Brutusról, Aeneas unokájáról nevezték el, aki a szigeten talált egy Goemagog nevű óriást, és ennek legyőzése jogosította fel a sziget feletti uralomra.

A közös nyelv, a közös kultúra és a közös leszármazás tudata tette indokolttá, hogy a közösség megkülönböztesse magát más közösségektől, és ez a mi-ők viszony a saját népnévben, a nép önelnevezésében testesült meg.

A magyar nép neve

Mi volt a magyarok neve? A népneveknek két fajtáját különböztetjük meg: az önelnevezést és az idegen elnevezést. Ezek természetesen néha egybe is eshettek.

A forrásokban a magyaroknak négy fő elnevezését találjuk. A honfoglalás előtti időben a magyarokat a szlávok *ungrinak*, a volgai bulgárok *baskirnak*, a kazárok *madzsgarnak*, a bizánciak pedig *türknek* nevezték. A magyarok ekkori önelnevezése *madzser* volt.

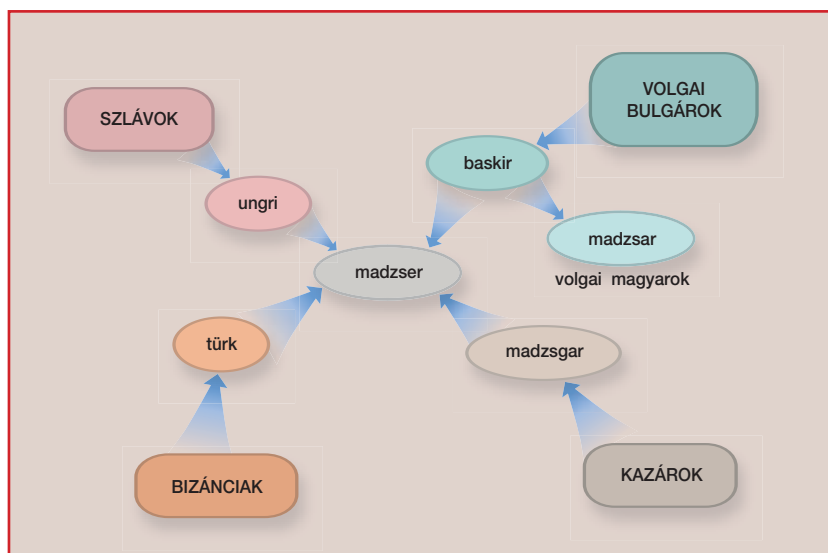
Az, hogy egy népet különböző szomszédai különböző nyelven neveznek, igen gyakori. A németeket a franciák *allemand*-nak, a finnek *saksá*-nak, a

Anonymus:

a legrégebbi ránk maradt latin nyelvű történelmi elbeszélés szerzője. A mű a kutatás mai állása szerint 1200 körül íródott, mindenesetre 1196, vagyis III. Béla halála után. A mű szerzője P. dictus magisternek nevezi magát, a történettudományban nincs egyetértés valódi személye körül. Műve igazából regényes elbeszélés, amelybe azonban több hiteles emlék is beépült.

Kazárok:

a kazár birodalom 630 körül alakult meg, majd 670 körül a bulgár-törököktől átvették az európai sztyepp feletti uralmat. A kazárok (vagy többségük) olyan török nyelvet beszéltek, amely közel állt a bulgár-törökökéhez, és amelynek egyetlen ma élő utóda a Volga-vidéken beszélt csuvas nyelv. A magyarság honfoglalás-kor előtti török jövevényszavainak többsége ebből a török nyelvtípusból való. A kazárok fontos szerepet játszottak abban, hogy az arabok nem tudtak a Kaukázuson áttörni, és onnan Európát megtámadni. A kazár vezető réteg 860 körül áttért a zsidó hitre. Ez egyben a birodalom belső meggyengülésével is járt. A magyarokhoz csatlakozott három kazáriai törzs, a kabarok ebben az időben lázadhattak fel.

A magyar nép nevei

Európai sztyepp, steppe:

az a növénytársulási terület, amely a Fekete-tengertől északra az erdős-ligetes övezetig, a Kárpát-medencétől az Urál folyóig terjed.

Szkiták:

az indoeurópai nyelvcsalád iráni ágához tartozó nyelvet beszélő nomád nép, amely Kr. e. a nyolcadik–harmadik századig uralta az európai sztyeppét.

Szarmaták:

az iráni nyelvcsaládhoz tartozó nomád nép, amely a szkitákat váltja fel az európai sztyeppén.

magyarok *németnek* és az angolok *Germannek* nevezik. Önnevezésük pedig: *deutsch*.

A magyarok mai európai neve a szlávból került a németbe, itt lett *Ungar*, majd a franciába: *hongrois* és onnan az angolba: *Hungarian*. Érdekes, hogy hogyan került a *h-* a magyar népnévbe. A régi latin *h-* a honfoglalás idején kezdett eltűnni a francia nyelvből. A derék francia papok idegen szavak esetében nem tudták, hogy kell-e vagy sem *h-t* írni, s mivel a magyarok a hunok nyomában érkeztek meg, s ugyanúgy Isten ostorának tartották őket, az *Ungarusból Hungarust* formáltak. Az Európai Unióban közlekedő magyar autók H betűje tehát tulajdonképpen középkori francia papok találmánya.

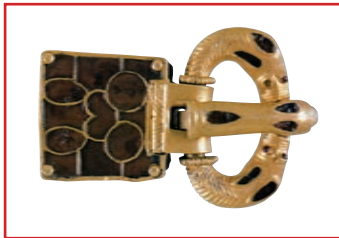
Milyen régi lehet a „magyar” népnév? A *magyar* népnév igen régi. Ebből a szempontból nagyon fontos, hogy – mint láttuk – a Juliánusz által felkeresett volgai magyarok neve is *magyar* volt. Ez pedig azt jelenti, hogy a keleten maradt magyarok is *magyamak* hívták magukat, a *magyar* népnév tehát régebbi, mint a magyarok nyugatra történt vándorlása, a két csoport elválása. Persze a népnév ennél sokkal régibb lehet. Mindenesetre biztosan összefügg a vogulok és az osztyákok egy részének önnevezésével, a *manysival*.

Őshazák és vándorlások

Honnan jött, hol vándorolt a magyarság, és milyen volt a honfoglalás idején? A fentiek után ezekre a kérdésekre keressük a választ.

Őshazának nevezték régen azt a helyet, ahol egy nép kialakult. Ma már tudjuk, hogy a népek kialakulása hosszú történelmi folyamat. A csatlakozó népek átveszik a kultúrát, de valamit hozzá is tesznek a magukéból. Ennek állomásait kíséreljük meg rekonstruálni. A magyarság a Krisztus előtti nyolcadik–ötödik század környékén délre vándorolt, és az Urál hegység déli lejtőin rendezkedett be.

Vagyis a legújabb kutatások szerint a magyarság sohasem járt az Uráltól keletre, soha nem volt Ázsiában. Már a középső Urál vidékén is érintkezett a magyarság indoeurópai, majd iráni népekkel, olyan szavaink, mint a *ház*, *méh*, *méz*, *száz*, *szaru*, *agyar*, *ostor*, *tehén*, *tej*, *fejni* igen régen kerültek az in-

Álatfejés arany övcsatt

A magyarok vándorlása

doeurópai, majd iráni nyelvekből a magyarba, és még a délre vándorlás előtti időből valók. Az Urál déli oldalán azonban lényeges életmódváltozás is lezajlott. Az ekkor már állattartó, földműveléssel is foglalkozó magyarság kapcsolatba került az európai **sztyepp** nomád népeivel.

A vándorlások színhelye és a szomszédok

Mielőtt a magyarság vándorlását áttekintենék, nézzük meg, kik laktak a kelet-európai sztyeppén a Krisztus előtti évezredben!

Kr. e. 800 és 300 között a Fekete-tengertől északra fekvő területen élő nomádokat az egykori görög források *szkíta* néven ismerik.

Ma már tudjuk, hogy ezek a **szkíták**, vagy legalábbis többségük, egy iráni nyelven beszélt. A görögöket persze nem nagyon érdekelte, hogy milyen nyelven beszélnek ezek a szkíták, a döntő csak az volt, hogy nem görögül, nem értették őket, beszédük érthetetlen, *bar-bar*, vagyis *barbár* volt. Ma már azonban a szkíták iráni nyelvét több más forrásból rekonstruálni tudjuk. Nemigen lehet véletlen, hogy ebből a korból származnak *arany* és *kincs* szavaink, ezek is iráni szavak.

Kr. e. 300 körül a szkíta birodalom megszűnt, helyüket egy új iráni nép, a **szarmaták** foglalták el. A magyarok ez idő tájban már lassan áttérhettek a félig nomadizáló életformára.

Kr. u. 150 és 230 között a nagy germán népvándorlás részeként **gót** csoportok érkeztek a sztyeppére. Ezek egy része később tovább vonult. 383 előtt **Wulfila** lefordította a Bibliát gót nyelvre. A gótok egy kis csoportja ott maradt a Krím félszigeten, ahol a germán nyelvet beszélő gótok nyomait egészen a 16. századig ki lehet mutatni.

Hunok Európában

Kr. u. 375-ben óriási változások kezdődtek. Ekkor lépte át a Volgát egy új nép, amelyet hamarosan *hun* néven ismert meg az akkori Európa. Ezzel megszűnt a sztyepp iráni korszaka, bár egy fontos iráni nyelvű nép ma-

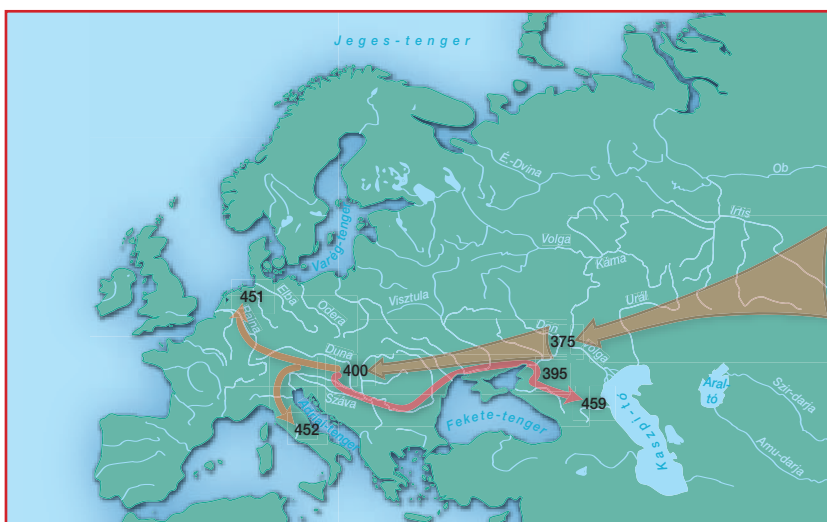
Tegezt borító domborított aranylemezt

Gót:

a germán nyelvcsoporthoz tartozó nyelvet beszélő nép, mely Kr. u. 150 körül északról dél felé vándorolt, majd egy részük bevárta a hunokat, és betagozódott az európai hun birodalomba.

Wulfila:

gót püspök, aki 383 előtt lefordította a Bibliát gót nyelvre.

A hunok vándorlása

Nagy Leó és Attila találkozása.
Raffaello festménye, 1514

Attila:

a hunok uralkodója, 445-ben testvére, Bléda meggyilkolásával vált a hunok fő uralkodójává. 453-ban halt meg.

Catalanaumi csata:

az Attila vezette hun és az Aetius vezette római hadak nagy csatája 451-ben. Valószínűleg valójában a mai Troyes várostól nyugatra, a korabeli Mauriacum városka mellett zajlott le (Champagne, a Szajna bal partján). Catalanaum, a mai Châlons-sur-Marne később került a krónikákba.

Dzsingisz kán:

a mongol világbirodalom alapítója és első uralkodója (1189–1227). Eredeti neve Temüdzsin. A tatárjársnak is nevezett mongol támadás Magyarország ellen fia, Ögödej (Oktaj) (1229–1241) alatt, 1241–1242-ben történt.

Kuvrat:

a bulgár-török birodalom uralkodója 635–650 között. Az előző uralkodó unokaöccseként előkelő családban született, s ifjú korát Konstantinápolyban töltötte, ahol megkezesztelkedett. Később a bizánci császártól megkapta a patrikiosz címet. Sírját a Dnyeper egyik mellékfolyója, a Vorszklavölgyében, Poltavától délre nemrég azonosították.

radt a kelet-európai sztyeppén: az alánok, a mai oszétok és a mi jászaink ősei.

A hunok nyelve máig rejtély, abból a három szóból (*sztrava* – 'halotti tor', *medosz* – 'mézsör' és *kamon* – 'kölessör'), amelyet a hun nyelvből ismerünk, nem lehet messzemenő következtetéseket levonni. A hun személynevek fejtegetése pedig túl nagy teret ad a fantáziának. Az azonban bizonyos, hogy a hun birodalomban mindenféle nyelvet beszéltek. Azt is tudjuk, hogy a hun birodalom fő erejét gót harcosok alkották. **Attila** neve maga is gót. A magyarok ekkor kerülhettek kapcsolatba a hunokkal.

Ez a kapcsolat nem lehetett nagyon szoros, mert a hunok a Kárpát-medencében rendezkedtek be, majd hamarosan az európai hadszíntereken találjuk őket. 451-ben Franciaországban zajlott le a híres, úgynevezett **catalanaumi csata**, a következő évben a római császár Leó pápát küldte, hogy állítsa meg a Róma felé törő Attilát, ami sikerült is.

453-ban Attila váratlanul meghalt, a birodalom felbomlott. A mintegy nyolcvanéves hun hegemonia a sztyeppén pillanatok alatt összeomlott. Megmaradt azonban Attila legendája. Ettől az időtől kezdve minden sztyeppeni uralkodó Attilát tartotta ősenek, függetlenül attól, hogy ehhez a történelmi valóságnak mennyi köze volt. Ez a sztyeppeni szokás, amelyben a magyarok mellett például a bulgárok is részt vettek, egészen **Dzsingisz kánig** tartott.

A hun birodalom maradékai visszavonultak a Kaukázustól északra fekvő területekre, és megérkeztek a sztyepp következő urai, a törökök.

A görög források néhány évvel Attila halála után jelzik, hogy új és ekkor még ismeretlen népek érkeztek látókörukbe. Ezek már biztosan török nyelvű népek voltak, s leigázták a hunok maradékait. Az európai sztyepp török népeivel a magyaroknak igen szoros kapcsolata alakult ki. Ez a kapcsolat az ötödik századtól kezdődött. E kapcsolatoknak most csak két fejezetét említem, amelyek különösen fontosak voltak a magyarság kialakulása szempontjából.

Magyarok és törökök

Kr. u. 635-ben a Dnyeper vidékén egy **Kuvrat** nevű fejedelem fellázadt az **avar** elnyomás ellen. Ez a Kuvrat fiatal korában a bizánci udvarban nevelkedett, ott keresztény hitre tért és a patrikiosz címig vitte. Majd hazament, s török alattvalóinak, a **bulgár-törökök**nek az élén megalapította a történelem első, keresztény vezetőségű török birodalmát.

A bulgárok vándorlása

Avar:

Belső-Ázsiából származó nép. 560 körül elfoglalták a Kárpát-medencét. 670 után a bulgár-törökök egy csoportja bevonult az avar birodalomba, és ott fontos szerepet játszott. A nyolcadik század utolsó éveiben a frankok fokozatosan felmorzsolják az avar birodalom katonai erejét. Uralkodójuk, a kagán megkeresztelkedik, az avarság megindul az elszárvosodás útján.

Bulgár-török, bulgár-török:

a kelet-európai sztyepp legjelentősebb népe az ötödik–hetedik században. Török nyelve a mai csuvas elődjéhez állt közel. Törzsei az ötödik században vonultak a kazah sztyeppéről Európába. Több birodalmat alapítottak. 670-ben a kazárok, valószínűleg magyar segítséggel, legyőzik Kuvrat Dnyeper és Don közötti birodalmát. A bulgárok egy része a mai Bulgária területén alapít új birodalmat. Másik részük beköltözik a Kárpát-medencébe. Harmadik csoportjuk egy ideig helyben marad és szoros kapcsolatban él a magyarokkal, majd a nyolcadik század elején északra vonul és megalapítja a Volgai Bulgár Birodalmat.

A magyarság kapcsolatai a kereszténységgel valószínűleg ennél is régebbiek, de ekkor már forrásszerűen is adatolhatóak. Ebből az időből származhatnak vallási terminusaink török elemei, mint: *gyón, bűn, érdem, erkölcs, bocsánat, búcsú, koporsó, ünnep, egyház, gyász* – ezek mind török eredetű szavak.

Kuvrat 650 körül halt meg, s törékeny bulgár birodalmát a kazárok döntötték meg 670 körül, amikor átvették a sztyepp feletti uralmat. A történet szerint Kuvrat halála előtt összehívta öt fiát, összefogott öt nyilvesszót, és odaadta nekik, hogy törjék el – persze nem tudták. Ezután szózatot intézett hozzájuk az összefogás erejéről. A kazárok azonban éppen az öt fiú civódását kihasználva döntötték meg a bulgár-török birodalmat. Az egyik csoportjuk Itáliába, másik csoportjuk a mai Dalmát tengerpartra vonult, ezeknek csak halvány nyomait tudja a történész fellelni. De három másik csoportjuk fontos szerepet kapott a későbbi magyar történelemben is. Az egyik a Duna deltájához vándorolt, átkelt és megalapította a mai Bulgária őseit. A másik csoport bevonult a Kárpát-medencébe, és letelepedett az itt lakó avarok közé. Ezeket tartotta néhány régészünk a kettős honfoglalás első magyar nyelvű beköltözőinek. A harmadik csoport helyben maradt és behódolt a kazároknak. A kazárok azonban nem bíztak a behódolt bulgároknak, és a területre betelepítették a magyarokat a nyugati határok őrzésére, illetve a bulgár-törökök felügyeletére.

Ekkor, vagyis a hetedik század végén a magyarok a Déli Uráltól elvonultak a Don és Kubán mellé, majd a Dnyeper vidékére, és szoros kapcsolatba

Kabarok:

három kazár törzs, amely a honfoglalás előtt csatlakozott a magyarokhoz. A bizánci források megemlítik, hogy beszéltek a magyarok nyelvét, de a magyarok is tudtak az ő nyelvükön.

kerültek az ott élő bulgár-törökökkel, akiket a források más néven onoguroknak is neveztek.

Ez a kapcsolat a bulgár-törökökkel igen szoros volt. Erről tanúskodnak a magyar nyelv csuvasos típusú vagy másképpen bulgár-török elemei. A magyar nyelvben több mint háromszáz ilyen eredetű alapszó van. Láttuk az előbb a vallás tárgy körébe tartozó szavakat. Most csak az *a*-val kezdődő magyar szavak közül említek néhány török eredetűt: *ács, ál* (nem valódi), *alma, ápol, áporodik, apró, arat, árt, árok, árpa, ártány, ászok*.

A szoros kapcsolatra utal az is, hogy amikor a nyolcadik század elején ezek a bulgárok elindultak északkelet felé, majd a Volga mentén, hogy megalapítsák a Volgai Bulgár Birodalmat, magukkal vitték a magyarok egyes csoportjait. Ezeket találta meg Juliánusz 1235-ben.

Mint azt korábban láttuk, ezek a keleti magyarok is magyarnak nevezték magukat, ekkorra tehát biztosan befejeződött a magyar nép kialakulásának ez a szakasza. A magyar lakosság körében ekkor a korábbi szkíta, szarmata, hun s talán gót elemek mellett jelentős százalékot tettek ki a bulgár-törökök.

A bulgár-török birodalom összeomlása után a kazárok kiterjesztették uralmukat az egész kelet-európai sztyeppére. A magyar történelem honfoglalás előtti utolsó korszaka a kazár uralom alatt zajlott. A magyarság lassan függetlenítette magát a kazár főség alól, s megkezdte Etelközből a nyugati vidékek felderítését.

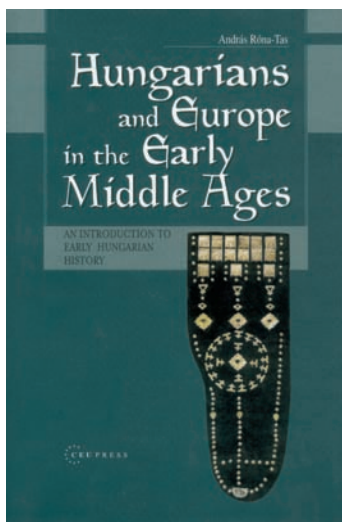
Közben keményen sarcolták a tőlük északra élő szláv ajkú népességet. A források feljegyezték, hogy egy részüket a Fekete-tenger kikötőjében eladták rabszolgaként.

A korszak végén a magyar fejedelem már egyenrangúként tárgyalt a kazár uralkodóval. A kazár birodalomban fellázadt a kazárok egyik része, a három kabar törzs. Ezek a magyarokhoz csatlakoztak, ami csak úgy volt lehetséges, ha a magyar uralkodó, Álmos vagy már Árpád a kazár uralkodóval szemben védelmet tudott biztosítani nekik. Vagyis a kazár uralkodótól gyakorlatilag függetlenek voltak. A **kabarok** voltak az utolsó népcsoport, amellyel a magyarok a honfoglalás előtt gazdagodtak.

Két gyakori kérdés

Miért nevezték a magyarokat türknek?

Miért nevezték a korabeli források egy részében a magyarokat türköknek, vagyis törököknek? Nemcsak a tudós bizánci császár, a VII. (Bíborban-született) Konsztantinosz nevezte a magyarokat türköknek, hanem a Szent Korona bizánci részén is az áll görög nyelven és görög betűkkel, hogy Gyeucsza (vagyis Géza), a türkök hűséges királya (*Geovitszasz piztosz kralesz turkiasz*). Ennek több oka is volt. A magyarok korábban valóban a türök birodalom részei voltak. Másfelől viszont a bizánciakat elsősorban az életmód és a hadi mesterség érdekelte.

GE	KRA
ÓV	LES
ITZ	TOU
AS	R
PI	KI
ST	A
O	S
S	

I. Géza király (1074–1077) képe a Szent Koronán és a felirat: „Geobitzasz, Turkia hívő királya”

A Szent Korona. (Alsó része az 1070-es években, a felső rész a 12. század közepére készült el ilyen formában.)

A magyarok ekkor, legalábbis Bizáncból nézve, török módra éltek és török harcmóddal támadtak és védekeztek. Ha valóban törökök lettek volna, magukat is annak nevezik.

Miért maradt fent a magyar nép évezredekén át?

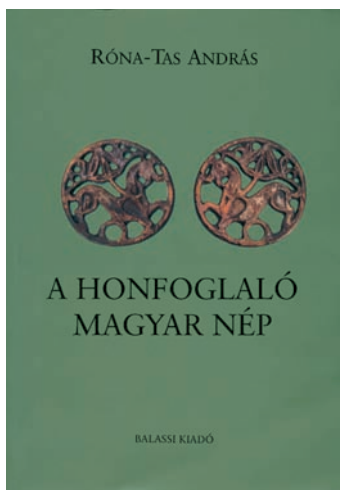
A második, s szerintem a magyar történelem legizgalmasabb kérdése: hogyan maradt fenn a sztyepén ez a kis nép előbb az iráni, majd a török népek tengerében, hogyan tudta megőrizni etnikai-népi azonosságát, miért nem sodorta el a történelem, mint annyi más, nálánál nagyobb népet?

Mint annyi történelmi eseménynek, ennek is több oka van, több tényező együttes eredménye. Ezek közül négyet emelnék ki.

A honfoglalás előtti századokban a magyarság társadalmi-gazdasági szerkezete érdekes kettősséget mutat. Egy népen belül élt együtt egy szorgal-

A zempléni vezéri sírban talált aranyozott ezüst övveretek

mas, földművelő, a ligetes, erdős vidéken gazdálkodó és egy a sztyeppén nomadizáló, vitézül hadakozó csoport. A kétféle gazdaság együttélése biztosította azt, hogy a két gazdasági zóna előnyeit egyesítsék. Ha a nomádok a sztyeppén vereséget szenvedtek, az erdeiek befogadták, megvédték és fel erősítették őket. Ha viszont a nomádok a sztyeppén győzelmeket arattak, akkor az erdeieknek is jutott a zsákmányból.

Másodszor, a magyarság a vándorlásai során mindig befogadott idegeneket, mint láttuk szkítákat, szarmatákat, alánokat, jászokat, különféle török népeket és keleti szlávokat is. Ettől a sokszínűségtől erősebbek és gazdagab- bak lettek.

A harmadik tényező a Kárpát-medence lakosságának sajátosságából adódott. A honfoglalás idején a Kárpát-medencében elszlávosodó avarok és szlávok éltek. Ezek az elszlávosodó avarok a magyarokban felszabadítóikat, rokonaikat látták. A honfoglalás harcaiban a magyarok mellé álltak.

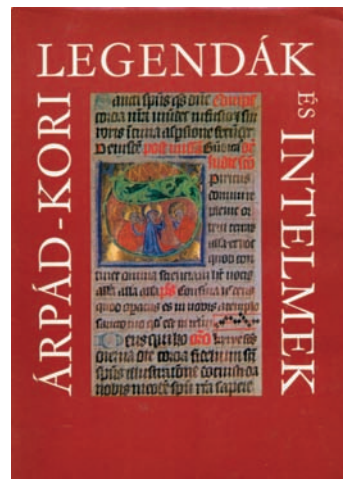
Végül, de nem utolsósorban, a magyar nyelv nemcsak a közlések kicse- relésére volt alkalmas, hanem a hagyományok őrzésére is ugyanúgy, ahogy az új és még újabb ismeretek befogadására és kifejezésére. Éppen a magyar nyelv kívülállása, eltérése a környezetében beszélt nyelvektől biz- tosította azt az etnikai tudatot, az önazonosság tudatát, a mi és ti elkülö- nülését, ami szükséges volt a fennmaradáshoz. Ez különösen a középkor- ban volt így.

Igen árulkodóak és ősi magyar hagyományokra mennek vissza Szent István királyunk intelmeinek következő szavai:

A vendégek befogadásáról és gyámolításáról

„A vendégek s a jövevények akkora hasznot hajtának, hogy méltán állhatnak a királyi méltóság hatodik helyén. Hiszen kezdetben úgy növekedett a Római Birodalom, úgy magasztaltattak fel és lettek dicsőségessé a római királyok, hogy sok nemes és bölcs áradt hozzájuk különböző tájakról. Róma bizony még ma is szolgál volna, ha Aeneas sarjai nem teszik szabaddá. Mert amiként különböző tájakról és tartományokból jönnek a vendégek, úgy különféle nyelvet és szokást, különféle példát és fegyvert hoznak magukkal, s mindez az országot díszíti, az udvar fényét emeli, s a külföldieket a pöffeszkedéstől elrettenti. Mert az egy nyelvű és egyszokású ország gyenge és esendő. Ennélfogva megparancsolom neked, fiam, hogy a jövevényeket jóakarattal gyámolítsad és becsben tartsad, hogy nálad szívesebben tartózkodjanak, mintsem másutt lakjanak. Ha pedig le akarnád rombolni, amit építettem, vagy szétszórni, amit összegyűjtöttem, kétségkívül igen nagy kárt szenvedne országod. Hogy ez ne legyen, naponta így nagyobbítsd országodat, hogy koronádat az emberek nagyságosnak tartsák” – így szólnak Szent István intelmei.

A magyarság kialakulása természetesen nem zárult le sem a honfoglalással, sem az államalapítással. Ez azonban már egy következő történet.

Ajánlott irodalom

- Bálint Csanád*: A nagyszentmiklósi kincs. Bp.: Balassi, 2004.
- Bálint Csanád*: Die Archeologie der Steppe. Wien–Köln: Böhlau, 1989.
- Bóna István*: A hunok és nagykirályaik. Bp.: Corvina, 1993.
- Fodor István*: Verecke híres útján...: a magyar nép őstörténete és a honfoglalás. Bp.: Gondolat, 1975.
- Győrffy György* (sajtó alá rend.): A magyarok elődeiről és a honfoglalásról. 2. bőv. kiad. Bp.: Gondolat, 1975.
- Hajdú Péter – Domokos Péter*: Uráli nyelvrokonaink. Bp.: Tankönyvk., 1978.
- Hajdú Péter – Kristó Gyula – Róna-Tas András* (szerk.): Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba. I–IV. Bp.: Tankönyvk., 1976–1982.
- Hóman Bálint*: A magyar nép neve és a magyar király címe a középkori latinságban. *Történeti Szemle*, 1917; reprint in: *Történetírás és forráskritika: Hóman Bálint munkái II*. Bp.: Magy. Tört. Társ., 1938.
- Kristó Gyula* (szerk.): A honfoglalás korának írott forrásai. Szeged: Szegedi Középkorász Műhely, 1995.
- Kristó Gyula*: Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig. Bp.: Magvető, 1980.
- László Gyula*: A „kettős honfoglalás”. (Gyorsuló idő) Bp.: Magvető, 1978.
- Ligeti Lajos*: A magyar nyelv török kapcsolatai a honfoglalás előtt és az Árpád-korban. Bp.: Akadémiai K., 1986.
- „Őseinket felhozád...” A honfoglaló magyarság. Szerk. Fodor István. Bp.: Magyar Nemzeti Múzeum, 1996.
- Róna-Tas András*: Honfoglalás és népalakulás a középkori Euráziában, kitajok, avarok, magyarok. Elhangzott 1996. február 12-én. (Székhonfoglalók a Magyar Tudományos Akadémián. Bp.: MTA, 1999.)
- Róna-Tas András*: A honfoglaláskori magyarság. Akadémiai székhonfoglaló, 1991. június 10., Bp., 1993.
- Róna-Tas András*: A honfoglaló magyar nép: bevezetés a korai magyar történelem ismeretébe. Bp.: Balassi, 1996. [2. jav. bőv. kiad.: 1997].
- Róna-Tas András*: Hungarians and Europe in the early Middle Ages. Bp.: CEU Press, 1999.
- Róna-Tas András*: A magyar népnév egy 1311-es volgai bolgár sírfeliraton. In: *Magyar Nyelv*, 82 (1986).
- Róna-Tas András*: A magyarság korai története. (Magyar Őstörténeti Könyvtár, 9.), Szeged: [JATE], 1995.
- Szűcs Jenő*: A magyar nemzeti tudat kialakulása. Bp.: Balassi – Osiris, 1997.
- Vásáry István*: A régi Belső-Ázsia története. 2. átdolg. kiad. Bp.: Balassi, 2003.
- Werner, Joachim*: Der Grabfund von Malaja Pereščepina und Kuvrat, Kagan der Bulgaren. München, 1984.
- Szkíta aranykincsek kiállítása:
<http://www.hnm.hu/kiall.html>